

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«GYLYM JÁNE BILIM - 2024»
XIX Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
XIX Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«GYLYM JÁNE BILIM - 2024»**

**PROCEEDINGS
of the XIX International Scientific Conference
for students and young scholars
«GYLYM JÁNE BILIM - 2024»**

**2024
Астана**

УДК 001

ББК 72

G99

«GYLYM JÁNE BILIM – 2024» студенттер мен жас ғалымдардың XIX Халықаралық ғылыми конференциясы = XIX Международная научная конференция студентов и молодых ученых «GYLYM JÁNE BILIM – 2024» = The XIX International Scientific Conference for students and young scholars «GYLYM JÁNE BILIM – 2024». – Астана: – 7478 б. - қазақша, орысша, ағылшынша.

ISBN 978-601-7697-07-5

Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.

The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities.

В сборник вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.

УДК 001

ББК 72

G99

ISBN 978-601-7697-07-5

**©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2024**

10. Асадуллин Р.М., Дорофеев А.В., Левина И.Р. Диагностика цифровых компетенций педагога // Педагогика и просвещение. 2022. № 1. С. 1-17
11. Кенжебеков Б.Т. Университет студенттерінің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру теориясы мен практикасы.
12. Профессиограмма и коммуникативная компетентность педагога-психолога [Электронный ресурс] // <https://infourok.ru/professiogramma-i-kommunikativnaya-kompetentnost-pedagoga-psiholog-5047610.html>
13. Солодкая И.Б. Возможности использования ИКТ в работе педагога психолога [Электронный ресурс] // URL: <https://nsportal.ru/shkola/raznoe/library/2016/06/14/vozmozhnosti-ispolzovaniyaikt-v-rabote-pedagoga-psihologa>
14. Устин Павел Николаевич, Сабилова Эльвира Гильфановна, Гарипова Илюса Ильдусовна. Цифровые компетенции учителя как субъекта образовательной деятельности в его индивидуальной траектории развития // В.М. Бехтерев и современная психология личности .VI Всероссийская научно-практическая конференция.-2020 .-С. 215-217

ОӘК 14.13.11

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ НАРРАТИВІН МУЛЬТФИЛЬМ ҚҰРАСТЫРУ АРҚЫЛЫ ДАМУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІГІ

Дәулетханова Балерке Серікқызы

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ, 6В01201-Мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқыту білім беру бағдарламасының 3-курс студенті

Ғылыми жекетші: Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ, п.ғ.д., профессор С.Н.Жиенбаева

Қазіргі таңда мектеп жасына дейінгі балалардың тілінің дамыту сұранысқа ие және өзекті мәселелердің бірі болып саналады. Сонымен қатар балалардың сөйлеуін дамыту олардың кейінгі өмірі үшін өте маңызды [1]. Сөйлеудің қалыптасуының жоғары деңгейі қарым-қатынас пен өзара түсіністіктің сәттілігінің кепілі болып табылады, ал оның дамуының жеткіліксіздігі шиеленіс пен стресстің пайда болуының шарты болуы мүмкін. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандартында «Коммуникативтік дағдыларды дамыту тәрбиеленушілердің түрлі іс әрекетінде Қазақстан халқының мәдениетімен, салт-дәстүрлерімен, балалар көркем әдебиетімен таныстыру арқылы ауызекі байланыстырып сөйлеу, шығарманы бірге оқу мен айтып беру, талдау, сөйлеудің дыбыстық мәдениетін қалыптастыру, белсенді сөздік қорын байыту, тілдік нормаларды, қарым-қатынас мәдениетін меңгерту міндеттерін шешеді» делінген (2022ж) [1]. Мектеп жасына дейінгі балаларды байланыстырып сөйлеу дағдыларын қалыптастырудың қажеттілігі кейінгі мектепке жеңіл бейімделуінің бір көрсеткіші болып саналады. Соның ішінде балалардың монологты сөйлеуін дамыту, әңгіме қрастыра білуі дағдыларын қалыптастырудың тиімді әдістерін зерттеу қажеттілігі туындайды. Кез-келген жастағы адам әлеуметтік қатынастардың ақпараттық күрделілігіне тап болады және антропологиялық тұрғыдан онымен күресуге бейім. Баланың сөйлеу функцияларын қалыптастыру фонетиканы, лексиканы, тілдің грамматикалық құрылымын, диалогтық сөйлеуді меңгеруге итермелейді. Біртұтас сөйлеудің (монологиялық) пайда болуына ықпал ететін диалог әлеуметтік қатынастардың, сөйлеуін дамытуда дамуында үлкен маңызға ие.

Монологты сөйлеуде бұл түрінде балалар өздерін тең сезінеді, эмоцияларды білдірудегі ұят пен қысылуды жеңеді, өзін-өзі ұйымдастыруды үйренеді; біртұтас мәлімдемелердің әртүрлі түрлері игеріледі: сипаттама, көрнекі материалға сүйене отырып және онсыз баяндау. Диалог жүргізу қабілеті мектепте бейімделуге, бағдарламаны сапалы меңгеруге көмектеседі; оқу мен жазуды тезірек меңгереді. Мектеп жасына дейінгі балаларға арналған нарративті ойлап табу, ойын сияқты органикалық (олар жиі қиылысады). "Бұл тәжірибені ұйымдастырудың ең табиғи және алғашқы түрі"деп санайды (Дж.Брунер)[2].

Латын тілінен аударғанда "narrare" - тілдік акт, ауызша баяндау. Нарратология тұрғысынан ауызша және жазбаша баяндау арқылы адам өмір жолындағы оқиғалардың тізбегін құрады, олардың себеп-салдарлық байланысын біледі және түсіндіреді[3]. Нарратив болған оқиға туралы және әрқашан өзіндік дамуы бар оқиғалардың келесі себептері туралы баяндауды білдіреді; ол тек іс-әрекеттің сюжеті мен дәйектілігін ғана емес, сонымен бірге кейіпкерлердің іс-әрекетін, уақытын, идеялары мен мотивациясын қалай қабылдайтынымызды да қамтиды. Оны дұрыс құрастыра отырып, қабылдаудың толықтығы мәселені терең түсінуге әкеледі. Баяндау тәсілі балаға жетекші рөл атқаруға, өзінің субъективті ұстанымын білдіруге, жеке әлеуметтік-білім беру ортасын құруға және мұғалімге толыққанды өзара әрекеттесу кеңістігін құруға мүмкіндік береді. Нарратив әдістеріне 5-7 жасында қабылдауға болатын әдеби шығармаларды (дәстүрлі халық ертегілері, күрделі сюжеттері бар ертегілер, параллель әлемдер және т.б.), білім беру қатынастарының ресурсы ретіндегі әлеуметтік тәжірибені, шығармашылық қызметті пайдалану кіреді [4,5]. Сондай-ақ, заттар түріндегі символдардың болуы жұмыс пен қысқа мерзімді жадты шамадан тыс жүктемеуге, баяндау құрылымын жақсы түсінуге, игеруге, есте сақтауға және көбейтуге көмектеседі, когнитивті ресурстардың үлкен шығындарын қажет етпейді. Барлық іс-әрекеттің нәтижесі ойын әрекеті болып табылады, онда педагогтің қатысуымен әңгіме ойналады, онда проблемалар жаңа мүмкіндіктер ашатын шешімдер табады.

Шын мәнінде, мектепке дейінгі балалардың баяндау қабілеттерін дамыту мен болашақта сауатты меңгеру табысының арасында өзара байланыс бар екені анықталды. Атап айтқанда, МакКейб зерттеуі балалардың оқиғалар туралы әңгімелерінің құрылымы бойынша болашақ оқудағы қиындықтарды болжауға болатынын көрсетті. Оның үстіне Кейт Кейннің «Мәтінді түсіну және оның балалар ертегілерінің байланысы мен бірізділігіне көзқарасы» атты жұмысында оқудағы қиындықтардың себебі мынау екенін көрсетеді: балада түсінік қалыптастырылмаған тарих құрылымы туралы (Cain, 2003)[6]. Басқаша айтқанда, автор әдеттегі ұғымдарға карама-қайшы идеяны ұсынады: егер әдетте бала көп оқитын болса, оның мәтіндердің құрылымы туралы түсінігі соғұрлым жылдам болса, К.Кейннің айтуынша, мәтіндердің құрылымы туралы түсінік оқуды жеңілдетеді. Бірақ бұл болашақ табысты оқудың бастауы баланың оқығанында ғана емес (өзі немесе ересектердің көмегімен), сондай-ақ оның тарихты өз бетінше шығаруында жатыр дегенді білдіреді. Осы және басқа да көптеген зерттеулердің арқасында балалар тарихы сауаттылыққа қатысты мінез-құлық формаларының бірі ретінде қарастырылады (literacy-related behaviors).

Бұл деректер Даниэла О'Нейлдің зерттеуінде де расталады, онда 3-4 жастағы балалар өздігінен әңгімелейтін оқиғалар бойынша олардың математиканы игерудегі табыстылығын екі жылдан кейін болжауға болады (O'Neill, Pearce, 2004) [7]. Айта кетейік, дәл сол зерттеуде сөйлеуді дамытуға арналған дәстүрлі тестілер ұқсас болжам жасауға мүмкіндік бермейтін деректер алынған.

Нарративті қолданудың мысалы ретінде Ф.А. Сохиннің жетекшілігімен жүргізілген зерттеулерде мәдени-тарихи теорияға негізделген мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеуін дамыту әдісін келтіруге болады. Ересек адам балаға әңгіме құруды және оны ересек адамға айтуды ұсынады. Ересек адам мұны ынталандырады, нәтижесінде оқиғаны басқа ересектер мен балаларға оқуға болады. Қалыптастырушы эксперимент барысында сөйлеуді дамытудың бұл әдісі балалардың әңгімелерін құрылымды ететіні дәлелденді. Нарративті тәсілі мектеп жасына дейінгі балалармен ойында қызықты және маңызды, олар өздерінің ертегілерін құра бастайтын қуаныш пен хоббиді байқады, оларда өздерінің жеке және ұжымдық ойын әрекеттері пайда болады, құрылады, дамиды[8].

Көптеген зерттеулерде баланың нарратив құру психикалық құбылыстар туралы ақпаратты беру тәсілі ретінде қарастырылады. Ата-аналармен, құрдастарымен және т. б. әңгімелесу қабілеттерінің өзі психикалық модельдің дамуына байланысты бірінші кезекте зерттелген, ал мектеп жасына дейінгі балаларда нарратив дәрежеде, әсіресе 5 жасқа дейінгі балаларда дамуы жеткіліксіз зерттелгендігін көрсетеді. Баяндау форматындағы қарым-қатынас алдын-ала визуалды логикалық жоспарлауды қажет етеді, бұл келісімді қамтамасыз

етеді және дискурстың осы түріне тән тілдік жанрлық құралдарды меңгеру. Шамамен 4 жастан бастап балалар дизайн бойынша қарапайым әңгімелер жасай алады [9] және балалық шағында осы бағытта жетілдіруді жалғастыруда.

Тілдік ішкі жүйелердің жетілуіне ғана емес, сонымен қатар сөйлеу әрекетінің формаларына да әсер ететін балалардың сөйлеу өніміндегі кейбір тілдік параметрлер: диалог, монолог, әңгіме және т.б. сонымен, [10] мәліметтері бойынша, балалардың тұрмыстық диалогтарында мәлімдемелердің орташа ұзындығы монологиялық түсіндірме мәлімдемелеріне қарағанда аз. Бұл ретте Дж. Брунер әңгімелердің қисынсыз екендігіне назар аударды, тіпті ойлаудың екі түрі туралы айтты – логикалық және баяндау, бұл әңгімелер жазу кезінде адамдар мәдениетте кең таралған оқиғалардың сценарийлеріне жүгінетінін білдіреді (Брунер, 2006) [2]. Көптеген зерттеулерде балалардың нарративтері мектеп жасына дейінгі балалардың диалектикалық ойлауын дамытудың мүмкін ресурсы ретінде қарастыру қызықты. Әңгіме өзінің мәні бойынша басталу мен аяқталудың қарама-қайшылығымен белгіленгенін ескере отырып, әңгімелер құру қабілеті қарама-қарсы қатынастарды орнату қабілетімен байланысты деп болжауға болады. Тарихтың ортасы екенін ескере отырып басы мен соңы делдал болады, әңгіме құра білу қарама-қайшылықтарды делдалдаудың диалектикалық әрекетімен байланысты деп болжауға болады.

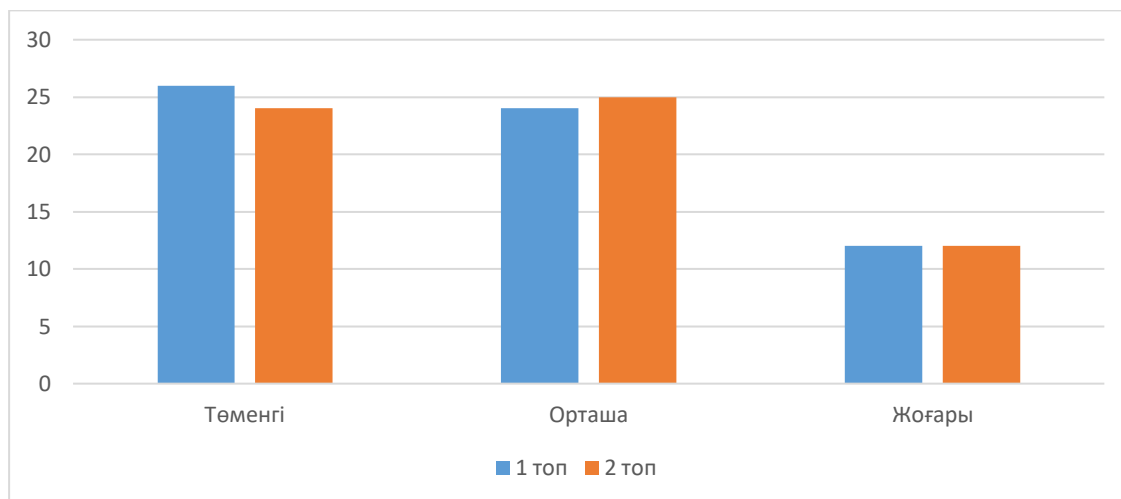
Сондықтан баланың нарративін интерактивті технологияларды қолдана отырып дамытуда болады. Ақпараттық - коммуникациялық технологиялардың, компьютерлік техниканың дамуының арқасында мультфильм мектеп жасына дейінгі балаларға қол жетімді болды, сондықтан қазіргі уақытта мультфильмдерді ересектер ғана емес, балалар да жасайды. Мультфильм-бұл баланың шығармашылық әлеуетін және оның шығармашылық дамуын ашудың керемет құралы, өйткені мұнда бала өзінің шығармашылық күш-жігерінің нақты өнімін көруге мүмкіндік алады. .

Балалардың шығармашылық әңгіме құра алуын дамытудағы мультипликациялық қызмет мәселелері (П. И. Анофриков, с. Асенин, Д. В. Велинский, С. А. Зубкова, Е. И. Красный, Л. И. Курдюкова, С. В. Степанова, Ж. В. Мацкевич және т. б.) көптеген зерттеушілердің еңбектерінде сипатталған. Олардың пікірінше балалар анимациясы-қазіргі білім беру талаптарына жауап беретін шығармашылық қызметтің әмбебап түрі. Мультфильммен жұмыс жасау барысында баланың сценарист, актер, суретші, аниматор, оператор ретінде әрекет ету, ортақ іске өзінің ерекше үлесін қосу мүмкіндігі бар. Мультфильм жасау-бұл балалар іс-әрекетінің әртүрлі түрлерін біріктіретін көп қырлы процесс: сөйлеу, ойын, танымдық, бейнелеу, музыкалық және т. б. нәтижесінде мектеп жасына дейінгі балалар қызығушылық, белсенділік, эмоционалды жауаптылық, өзін-өзі басқару қабілеті сияқты маңызды жеке қасиеттерді, коммуникативті дағдылар мен дбіліктерді меңгереді. Балалар нарративі өзінің мультфильмін жасау-бұл оқиғаны құрастыру арқылы баланың қиялдауына, кейіпкерлердің мінез-құлық ережелерін игеруге, достасуға үйренуге көмектесетін қызықты ойын. Мультфильм жасау барысында баланың әлеуметтік тәжірибесі кеңейеді, эмоционалды-ерікті саланы түзетеді, сөйлеу белсенділігі мен шығармашылық қабілеттерін белсендіреді. Балалар жаңа жағымды тәжірибелерге ие болады және құралдар мен материалдарды қолданудың практикалық дағдыларын меңгереді.

Мультфильм немесе анимация-бұл үлкен балаларға танымдық, көркемдік-эстетикалық, моральдық-эмоционалды әсер етудің өте жоғары әлеуеті бар заманауи өнердің бір түрі мектеп жасына дейінгі балалар, сондай-ақ кең білім беру және білім беру мүмкіндіктері [11]. Анимация-жансыз қозғалмайтын объектілердің көмегімен қозғалыс елесін жасауға мүмкіндік беретін технология; ең танымал пішін-мультфильм, ол боялған суреттер сериясы. Мультфильм күрделі процесті білдіреді, өнердің бірнеше түрін біріктіруге негізделген, бұл баланың жеке басына әсер етудің күрделі процесі, оның қиялына ерекше күшпен әсер етеді. Сауатты педагогикалық көзқараспен баланың қызығушылығы мультфильмдер, өз мультфильм өнімін жасауға деген ұмтылысты мектеп жасына дейінгі балалардың танымдық, шығармашылық, сөйлеу белсенділігін дамыту құралы ретінде пайдалануға болады [12]. Ю.

М. Лотманның зерттеуі мультфильмдік фильмнің өзіне тән ерекшелігін атап өтті – тілдің нақты ерекшелігі бар суретке бағдарлау [13] .

Мектепке дейінгі ұйымы жағдайында мультфильм жасау жөніндегі қызметтің соңғы бөлігі мектеп жасына дейінгі балалар тобының дайын мультфильм өнімін бірлесіп көруін, бірлескен жұмыстан әсер қалдыруды, өз пікірін білдіруді, шығармашылық қызметтің нәтижелерін және оның барысында алған білімдерін бағалауды қамтиды[14]. Аталған әдістерді қолдана отырып, қаласындағы №37 балабақшаның ересек топ балалардың әңгіме құрастыру деңгейін анықтадық. Анықталған деректерді 1-суретте графикалық түрде көрсетеміз (1-сурет).

Сурет 1 – Ересек топ балаларының әңгіме құрастырудағы деңгейі (экспериментке дейін)

Осылайша, алынған нәтижелер бақылау және эксперименттік топтағы балалар мектепке дейінгі мекемеде жас балалардың психологиялық бейімделу үдерісінің шамамен бірдей деңгейінде екенін көрсетеді. Балалар оқиғаларды құрастыруда қиындықтарға ұшырайды.

Сондықтан тиімді құрал ретінде балалардың өз мультфильмдерін жасау арқылы ересек топ балаларының нарративін дамуы бойынша жұмыстың мазмұны 4 тақырыптық блоктан тұрады - "Ертегіге саяхат", "Мультландиядағы шытырман оқиғалар", "Қауіпсіздік", "Жануарлар әлемінде" деген бағыттарда жұмыс жасадық. Балалар нарративін дамытуда мынандай әдістер қолданылды.

1. Ойын (сөйлеу ойындарын, драматизация ойындарын, рөлдік, режиссерлік, ұсақ ойыншықтарды пайдалану) ;

2. Көрнекі (презентацияларды, бейнероликтерді, мультфильмдерді, иллюстрацияларды қарау).

3. Ауызша (түсіндіру, әңгімелесу, сипаттау, мадақтау, сұрақтар, әндер, көркем сөзді қолдану).

4. Практикалық (мультфильмнің сюжеттерін өз бетінше ойлап табу, мультфильмдерді бірлесіп жасау, кейіпкерлер мен декорациялар жасау, сюжеттік тақта, дауыс беру).

5. Зерттеу (балалардың өзіндік шығармашылық жұмыс әдістерін меңгеруі).

Әдістер: - оқиғаны қабылдау (шығарманың сюжетіне ену); - вербализацияны қабылдау (дауыстау); - көркем әдебиетті оқу; - шығармашылық әңгімелер құрастыру; - сурет салудың дәстүрлі емес әдістері; - өз суреті, қолөнері бойынша әңгімелер, ертегілер құрастыру, мүсіндеу арқылы құрастыру болады. Аталған әдістерді қолдана отырып, қаласындағы №37 балабақшаның ересек топ балалардың нарративін дамытуда мультфильм құрастырдық.

Кесте-1. Мектепке дейінгі ересек топ балаларының нарративін мультфильм құрастыру арқылы қалыптастырудың деңгейі (эксперименттен кейін)

Топтар	Жоғары	Орта	Төменгі
Эксперименттік топ	20	50	30
Бақылау тобы	13	40	47

Қорыта айтқанда, ересек топ балаларның нарративін дамытуда мультфильм құрастырдағы тиімділігі тұжырымдалды. Жалпы, жүргізілген зерттеу нәтижелері балалар нарративі жоғары эвристикалық әлеуетке ие және сөйлеу өнімін талдаудың дәстүрлі формаларында байқалмай қалатын бірнеше танымдық және тілдік механизмдерді бір уақытта бағалауға мүмкіндік береді деп айтуға болады. Аталған мәселе зерттеуді талап етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың, бастауыш, негізгі орта, жалпы орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттарын бекіту туралы [Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы № 348 бұйрығы \(PDF 852 Kb\)](#)
2. Брунер Дж. Жизнь как нарратив // Social Research. – 1987. – №54. С. 11–32. Пер. с англ. М.В. Соколовой. Под ред. А.М. Корбута.
3. Bliss, L. S. Narrative assessment profile: Discourse analysis for school-age children / L. S. Bliss, A. McCabe, E. A. Miranda // Journ. of Communication Disorders. — 1998. — V. 31. — N 4. — P. 347—363.
4. Чернакова, Л. В. Использование нарратива в социально-коммуникативном развитии дошкольников / Л. В. Чернакова. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2023. — № 36 (483). — С. 65-67. — URL: <https://moluch.ru/archive/483/105871/> (дата обращения: 03.04.2024).
5. Шиян И.Б. Учимся рассказывать истории // Современное дошкольное образование. Теория и практика. – 2008. – №2. – С. 25–32.
6. Cain K. (2003) Text comprehension and its relation to coherence and cohesion in children's fictional narratives. British Journal of Developmental Psychology, 21, 335–351.
7. D'jachenko O.M., Porockaja E.L. (1996) Rol' slova v razvitii voobrazhenija doskol'nika. Slovo i obraz v reshenii poznavatel'nyh zadach doskol'nikami. Moscow [The role of the word in the development of the preschooler's imagination. Word and image in solving cognitive tasks by preschoolers]. Intor Publishing.
8. Сохин Ф.А. Развитие речи детей до школьного возраста: пособие для воспитателя дет. сада. – М.: Просвещение, 1979. – 223 с.
9. Bliss, L. S. Comparison of discourse genres: Clinical implications. Contemporary / L. S. Bliss, A. McCabe // Issues in Communication Science and Disorders. — 2006. — V. 33. — N 2. — P. 126—137.
10. Bliss, L. S. Patterns of discourse coherence: Variations in genre performance in children with language impairment. Imagination / L. S. Bliss, A. McCabe // Cognition and Personality. — 2008. — V. 28. — N 2. — P. 137—154.
11. Больгер Н., Больгер С. Мультстудия Пластилин. – М.: Издательство Робинс, 2012. – 66 с.
12. Анофриков П. Принципы организации детской мультстудии. // Искусство в школе. – 2009. – № 6. – С. 13-16.
13. Лотман Ю.М. Культура и взрыв. – М., 1992
14. Тимофеева Л.Л. Мультфильм своими руками. // Воспитатель, 2009. - № 10. - С. 25–28.